

Ο πνευματικός άνθρωπος σε καιρούς κρίσης

ΜΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

ΚΕΙΜΕΝΟ Ι:

Μάρτυρες σε δύσκολους καιρούς

§1 Από την εποχή της αρχαίας Αθήνας, το να είναι κανείς μάρτυρας των δύσκολων καιρών θεωρούταν χρέος του πολίτη, μέρος της ευθύνης του για τη διατήρηση μιας λίγο ως πολύ ισορροπημένης κοινωνίας. Στους νόμους και τους κανονισμούς της εξουσίας το μεμονωμένο άτομο όφειλε να αντιπαραθέτει διαρκώς ερωτήματα. Μια κοινωνία πρέπει να ζει μέσα στην ένταση (ή τον διάλογο) ανάμεσα σε εκείνο που καθιερώνεται από την εξουσία και σε εκείνο που αμφισβητείται από τον δρόμο.

§2 Αυτή η πολιτική δραστηριότητα είναι αυτό που ο Walsh θεωρεί ότι διακρίνει τον διανοούμενο. Αυτός ο ρόλος, ωστόσο, δεν είναι αποκλειστικό προνόμιο αναγνωρισμένων συγγραφέων. Μερικές φορές αξιοσημείωτος διανοούμενος είναι ο απλός άνθρωπος. Αυτοί οι άνδρες και αυτές οι γυναίκες είναι συνηθισμένα πρόσωπα που μιλούν με βάση έναν ηθικό πυρήνα, αυθόρυμητοι κριτικοί μάρτυρες της εποχής τους. Εδώ είναι χρήσιμο να θυμηθούμε την παρατήρηση του Γκράμσι, ο οποίος γράφει στα «Τετράδια της φυλακής»: «Είμαστε όλοι εγγράμματα άτομα, με αυτόνομη ηθική υπόσταση, επικοινωνούμε με ιδέες και ως εκ τούτου είμαστε όλοι διανοούμενοι, με κάποια έννοια. Δεν υπάρχει ανθρώπινη δραστηριότητα από την οποία να μπορεί να αποκλειστεί κάθε διανοητική παρέμβαση. Δεν μπορούμε να διαχωρίσουμε τον homo faber από τον homo sapiens». Κάθε homo sapiens μπορεί, σε ορισμένες περιστάσεις, να ορθώσει το ανάστημά του και να μιλήσει για όλους εκείνους που είναι καταδικασμένοι να μένουν ανώνυμοι.

§3 Λίγο πριν από τα γεγονότα του Μαΐου του 1968, ο Εντουαρντ Σαΐντ όρισε με σαφήνεια τους διανοούμενους ως εξής: «Ο διανοούμενος, όπως τον αντιλαμβάνομαι εγώ, δεν είναι ένας κατασκευαστής ειρήνης ή συναίνεσης, αλλά κάποιος που ενεργοποιείται και διακινδυνεύει όλη του την ύπαρξη στη βάση μιας διαρκούς κριτικής συνείδησης. Αυτός αντιπαραθέτει με οποιοδήποτε τίμημα μιαν άρνηση στις απλουστευτικές διατυπώσεις, στις προκατασκευασμένες ιδέες, στις καθησυχαστικές διαβεβαιώσεις των δηλώσεων και των ενεργειών εκείνων που βρίσκονται στην εξουσία και άλλων συμβατικών μυαλών».

§4 Αυτό που μας χρειάζεται τώρα είναι στρατευμένοι διανοούμενοι, που θα μιλούν καθαρά και έγκυρα για την τωρινή αυτοκτονική μας κατάσταση. Είναι αναγκαίο να μας υπενθυμίζουν καθημερινά ότι ευθύνη των διανοουμένων δεν είναι να επινοούν μιαν

ουτοπική κοινωνία, που δεν θα υλοποιηθεί ποτέ, αλλά να ακούγεται η φωνή τους, για να βελτιώνουν την κοινωνία που υπάρχει ήδη, γραπτωμένη και κλυδωνιζόμενη πάνω σε αυτή τη γη.

§5 Ισως οι διανοούμενοι υπάρχουν, είναι εδώ, αλλά δεν ακούμε ακόμα καθαρά τη φωνή τους ούτε βλέπουμε την πραγματική τους κατάσταση. Ισως επειδή είμαστε σύγχρονοι, είμαστε πολύ κοντινοί, ενώ, για να εντοπίσουμε τους Βολτέρους και τους Σωκράτες του σήμερα, θα χρειαζόταν η απόσταση ενός ή δύο αιώνων. Σε αυτό το μειονέκτημα της εγγύτητας προστίθεται και το ότι σήμερα πάσχουμε και από ένα άλλο μειονέκτημα, πιο σοβαρό, που πνίγει τις φωνές τους, όπου και αν είναι αυτοί: ο 21ος αιώνας είναι η εποχή της δυσπιστίας στον κόσμο. Ισως για πρώτη φορά στην ιστορία, το εργαλείο της γλώσσας γενικά δεν θεωρείται το εργαλείο του λόγου, που μας επιτρέπει να αξιολογήσουμε και να μεταβιβάσουμε την εμπειρία με τον ακριβέστερο δυνατό τρόπο. Σήμερα ένα tweet ή μια εμπορική διαφήμιση έχουν περισσότερη βαρύτητα από ένα επιμελώς τεκμηριωμένο δοκίμιο. Σε αυτό το κλίμα του ανορθολογισμού, η διανοητική δημιουργία χάνει το παλιό της κύρος και έτσι, όπως όλοι γνωρίζουμε πολύ καλά, κυριαρχούν τα δημόσια ψεύδη και τα fake news. Αυτοί που βρίσκονται στην εξουσία παρουσιάζουν τους διανοούμενους σαν «εγθρούς του λαού» που τάσσονται εναντίον του απλού πολίτη, τον οποίο κατηγορούνται ότι περιφρονούν.

§6 Είναι, επομένως, επείγον και όσο ποτέ άλλοτε σημαντικό οι ορθολογικές φωνές να δώσουν με σθένος τη μαρτυρία τους. Δεν υπάρχουν δικαιολογίες για την αναποφασιστικότητα των διανοουμένων. Έχουμε το χρέος να επιλέξουμε και η επιλογή που έχει μπροστά του κάθε διανοούμενος είναι αν θα γίνει ή όχι κριτικός μάρτυρας των σκληρών καιρών μας: να βλέπει και να εξετάζει τη μοίρα των αδύναμων, των ανυπεράσπιστων, εκείνων που τους έχουν αρνηθεί τη φωνή, εκείνων που έχουν εξοριστεί στη λήθη. Έχουμε, όμως, και το χρέος να μετάσχουμε με επιχειρήματα σε συζητήσεις με όσους πρέπει να πάρουν στρατηγικές αποφάσεις, τέτοιες που θα κρίνουν τη μοίρα όσων δεν διαθέτουν φωνή.

Αλμπέρτο Μανγκέλ, Επιμέλεια: Θανάσης Γιαλκέτσης, Πηγή: Εφημερίδα των Συντακτών, 22.12.2019 (Διασκευασμένο)

ΚΕΙΜΕΝΟ ΙΙ

Η «ηρωική έξοδος» των διανοουμένων

§1 Η ιδέα της απομόνωσης του διανοουμένου αποτελεί μύθο ο οποίος προέρχεται από τον ρόλο που παίζει ή έπαιζε ο σοφός, ο προφήτης ή ο ερημίτης στις παραδοσιακές,

ιεραρχημένες κοινωνίες και όχι εκείνο που ταιριάζει στον πνευματικό άνθρωπο τον επιστήμονα, τον φιλόσοφο ή τον συγγραφέα στις σύγχρονες, ανοιχτές και ανεπτυγμένες κοινωνίες. Ο σοφός συνδέεται με την ιδέα της αυταπάρνησης. Μόνο έτσι θα αναγνωρισθεί και θα καταξιωθεί ο ρόλος του από το σύνολο.

§2 Είναι χαρακτηριστικό ότι ο άνθρωπος των Γραμμάτων αρχίζει να παίζει το ρόλο διανοούμενου με τη σύγχρονη έννοια, δηλαδή του ανθρώπου που επεμβαίνει με το κύρος του και την ευρυμάθειά του στον ευρύτερο χώρο του πνεύματος για να ασκήσει επιρροή στα κοινωνικά πράγματα, από τον Διαφωτισμό και έπειτα. Οι Γάλλοι Εγκυκλοπαιδιστές τον 18ο αιώνα επιδιώκουν να παίζουν ρόλο κοινωνικών αναμορφωτών, μέσα από τις δημοσιεύσεις τους, απευθυνόμενοι σε ένα εγγράμματο κοινό, παρεμβαίνοντας υπέρ της απόδοσης της δικαιοσύνης όταν ένα άτομο έχει αδικηθεί και αιτία της αδικίας είναι η προκατάληψη και ο σκοταδισμός Στον δημόσιο αυτό χώρο του πνεύματος ο διανοούμενος κρίνει και κρίνεται άφοβα και ελεύθερα. Η δύναμή του συνίσταται στη δυνατότητά του να παρεμβαίνει στα κοινά μέσα σ' αυτόν ακριβώς τον χώρο. Ο διανοούμενος, επομένως, δεν είναι πλέον ένας «ερημίτης».

§3 Με την ολοκλήρωση της δημοκρατικής επανάστασης στον 19ο και στον 20ό αιώνα ο πνευματικός άνθρωπος αποκτά συνείδηση της σημασίας του. Ο διανοούμενος υπηρετεί, με άλλα λόγια, καθολικές αξίες και όχι επί μέρους συμφέροντα ή πρόσωπα ή δυνάμεις και έχει συνείδηση της επιρροής που ασκεί μέσα στον δημόσιο χώρο του πνεύματος μέσα στην «κοινωνία πολιτών», η οποία περιέχει και τον δημόσιο χώρο του πνεύματος, έναν ανοιχτό χώρο διακίνησης ιδεών μέσα από τον Τύπο. Ο πνευματικός άνθρωπος δεν έχει πλέον ανάγκη να υπηρετεί ηγεμόνες ή να είναι ερημίτης-επαίτης, αλλά ενεργεί αυτοδύναμα και δημόσια απευθυνόμενος στο κοινωνικό σύνολο, με τα μέσα μαζικής επικοινωνίας που του παρέχει ο σύγχρονος πολιτισμός. Επομένως, ο διανοούμενος από τον Διαφωτισμό και έπειτα είναι εκείνος που κηρύσσει τον ακηδεμόνευτο χαρακτήρα της γνώσης και της υπόστασής του και εγκαλεί τους ομοίους του να κάνουν το ίδιο, στο όνομα καθολικών αξιών οι οποίες υπόκεινται σε δημόσιο ορθολογικό έλεγχο.

§4 Οι νέες συνθήκες προσδίδουν σίγουρα στον διανοούμενο δύναμη, αυτή η δύναμη, όμως, δεν συνίσταται στη δυνατότητα χειραγώγησης των μελών της κοινωνίας, αλλά προέρχεται από την ιδιότητά του ως δημιουργού αφηρημένων ιδεών σε μια κοινωνία όπου υπερτερούν οι απρόσωπες και αφηρημένες σχέσεις. Ο διανοούμενος είναι παραγωγός και κριτής αυτών των ιδεών, όχι ιδεολογικός πρωθιερέας τους. Μετατρέπεται, όμως, σε κάτι τέτοιο, όταν γίνεται πολιτικά στρατευμένος

διανοούμενος, γυρεύοντας να βγει από την απομόνωση που υποτιθέμενα του επιβάλλει ο ρόλος του! Τότε είναι που άθελά του υποδουλώνεται σε ένα σύστημα και γίνεται κατεστημένος λειτουργός μιας ιδεολογίας, μιας παράταξης ή εξουσίας.

§5 Ο διανοούμενος οφείλει να παρεμβαίνει στα κοινά, χωρίς να τυφλώνεται από ιδεολογίες, να τάσσεται υπέρ της αλήθειας και εναντίον του ψεύδους, υπέρ της δικαιοσύνης και εναντίον της αδικίας και να έχει κριτική συνείδηση πάνω απ' όλα. Η γενικευμένη αποδοχή αυτών των αρχών σήμερα επαναφέρει την επαγγελία του σύγχρονου διανοούμενου στο πρότυπο του Διαφωτισμού. Και αυτό αποτελεί άλλη μια «νίκη» του ορθολογισμού και της ανοιχτής κοινωνίας επί του ανορθολογικού ρομαντισμού και των νοσταλγών της κλειστής κοινωνίας.

Δημητράκος Δημήτρης*, BHMA, 23/01/2000, (διασκευασμένο)

*Ο κ. Δημήτρης Δημητράκος είναι καθηγητής Πολιτικής Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

ΑΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

ΚΕΙΜΕΝΟ ΙII

[...] Δύσκολο πολύ, σήμερα, να ‘χεις τη «σφαιρική ματιά» που να σε κάνει να βλέπεις ταυτόστιγμα, απ' όλες τις πλευρές, σα σφαίρα, την αλήθεια' και ν' αντικρίζεις όλους τους αγωνιζόμενους με τον ίδιο σεβασμό. Κι όχι μονάχα με σεβασμό παρά και με μια παράνομη, αλλόκοτη αγάπη. Δύσκολο, σήμερα, να ξέρεις και να ζεις το απλούστατο τούτο: πως όλοι είναι κρυφοί συνεργάτες και μάχονται για τον ίδιο-μεγάλο σκοπό.

[...] Η εποχή μας έχει δραστικότατα με ορισμένο πρόσωπο στοιχεία αποσύνθεσης, κι απρόσωπα ακόμα, αβέβαια, μα ακαταμάχητα στοιχεία σύνθεσης. Εκατομμύρια αγωνιστές τη στιγμή τούτη, και στις πέντε ηπείρους, εχτελούν τέλεια το ιερό προδρομικό έργο της αποσύνθεσης· οι πνευματικοί άνθρωποι ας δουλεύουν, όσο μπορούν, από τώρα, τα στοιχεία της σύνθεσης.

Ένας πνευματικός άνθρωπος σήμερα, περισσότερο παρά ποτέ, έχει μεγάλη ευθύνη. Έχει χρέος να διαποτιστεί από τη μοίρα της εποχής του, να μη φύγει, να σταθεί στο σταυροδρόμι όπου φυσούν όλες οι ανησυχίες και οι ελπίδες, ρόδο των ανέμων. Έχει χρέος: α' να ξεχωρίσει μέσα στις σύγχρονες αντιμαχόμενες προσπάθειες τι θετικό καλό προσφέρει η καθεμιά, τι συνεισφορά στη λαχτάρα του σημερινού ξαγριεμένου ανθρώπου, να δημιουργήσει ένα καινούργιο πιο δίκαιο κόσμο· β' να προσπαθεί όλες τούτες τις θετικές συνεισφορές να τις ταξινομεί μέσα του· στο μικρό χώρο του στήθους του να πλάσει τη μακέτα του ερχόμενου κόσμου· γ' να ζει βαθιά τη σημερινή αγωνία του ανθρώπου και να μάχεται να τη διατυπώσει όχι μονάχα με τέχνη και στοχασμό

(σήμερα αυτά μονάχα δε φτάνουν) παρά-κι αυτό είναι το δυσκολότερο- με το παράδειγμα της ίδιας τούτης ζωής.

Η φυγή είναι άνανδρη λιποταξία[×] μα ο τρόπος που αγωνίζεται ο πνευματικός άνθρωπος είναι ολότελα διαφορετικός από τον τρόπο που αγωνίζονται οι «άρχοντες του κόσμου». Το χρέος του είναι άλλο, σε άλλο επίπεδο: Να συγκλίνει μέσα του όλους τους αποκλίνοντες σημερινούς αγώνες και να βάλει τάξη στο χάος· να το μετουσιώσει δηλαδή μέσα του σε «κόσμο». Να κρατά άσβεστη την προσωπική του ανεξαρτησία για να βρεθεί άθικτος, όρθιος, όταν έρθει η στιγμή του. Γιατί σίγουρα θα' ρθει. Αντοχή, Κατανόηση, Ένταση Εσωτερική και Προσπάθεια να διατυπώσει στη ζωή και στο έργο του την Dominante του μελλούμενου πολιτισμού. Μέσα στο παγκόσμιο παραλήρημα, να μπορέσει ν' αρθρώσει ένα απλό σωστό Λόγο. Μια καλήν Αγγελία.

Nίκος Καζαντζάκης, Αίγινα, Καλοκαίρι του 1940 (Από το βιβλίο “Ταξιδεύοντας: Αγγλία”).

ΘΕΜΑΤΑ

ΘΕΜΑ Α

Να παρουσιάσετε συνοπτικά, σε 60 – 80 λέξεις, τις απόψεις του συγγραφέα για τα χαρακτηριστικά ενός πνευματικού ανθρώπου-ταγού, όπως παρουσιάζονται στο κείμενο I.

(μονάδες 15)

ΘΕΜΑ Β

1. Ο συγγραφέας του κειμένου II εμφανίζεται βέβαιος για τις απόψεις του στην 4^η παράγραφο. Με ποιες γλωσσικές επιλογές δείχνει τη βεβαιότητά του; Να αναφέρετε τρεις γλωσσικές επιλογές του συγγραφέα και από ένα παράδειγμα μέσα από το κείμενο για καθεμιά από αυτές. Συμμερίζεστε τη βεβαιότητά του; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.

(μονάδες 10)

2. a) Με ποιον τρόπο ο συγγραφέας υποστηρίζει και αναπτύσσει τη βασική του θέση στην 2^η παράγραφο («Είναι χαρακτηριστικό ότι ο άνθρωπος των Γραμμάτων αρχίζει να παίζει το ρόλο διανοούμενου με τη σύγχρονη έννοια, δηλαδή του ανθρώπου που επεμβαίνει με το κύρος του και την ευρυμάθειά του... Ο διανοούμενος, επομένως, δεν είναι πλέον ένας ‘ερημίτης’») του κειμένου II; Πώς ο τρόπος αυτός υπηρετεί την πρόθεσή του;

(Μονάδες 7)

β) Να παρουσιάσετε την οργάνωση του επιχειρήματος (π.χ. Ισχυρίζεται αιτιολογεί /στηρίζει /αποδεικνύει τον ισχυρισμό του ...) στην ίδια παράγραφο του κειμένου II.

(Μονάδες 8)

3. Να δείξετε τη νοηματική σχέση που έχει ο τίτλος του κειμένου II με το υπόλοιπο κείμενο.

(μονάδες 5)

4. Τι εννοεί ο συγγραφέας στην 5η παράγραφο του κειμένου I με τη φράση «Ισως για πρώτη φορά στην ιστορία, το εργαλείο της γλώσσας γενικά δεν θεωρείται το εργαλείο του λόγου, που μας επιτρέπει να αξιολογήσουμε και να μεταβιβάσουμε την εμπειρία με τον ακριβέστερο δυνατό τρόπο»; Να αποδώσετε το νόημα που δίνεται σε 50 λέξεις.

(μονάδες 10)

ΘΕΜΑ Γ

Να σχολιάσετε εκείνο το θέμα, από όσα θέτει το κείμενο III, που κρίνετε πιο σημαντικό. Τεκμηριώστε τη θέση σας. (200λ)

(μονάδες 15)

ΘΕΜΑ Δ

Κειμενικό είδος: Επιχειρηματολογία (Αποδεικτικό δοκίμιο)

Αποδέκτης: Ευρύ κοινό – μέσος αναγνώστης

Οι πληροφορίες των κειμένων I και II για τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα και το χρέος του καλλιεργημένου ατόμου και ιδιαίτερα του διανοούμενου σας βρίσκουν σύμφωνους; Να γράψετε τις απόψεις σας και να αναλύσετε το ρόλο που κατά τη γνώμη σας πρέπει να διαδραματίζουν οι πνευματικοί άνθρωποι στη σύγχρονη κοινωνία της πολλαπλής κρίσης.

(Μονάδες 30)

Της Έρης Ναθαναήλ